

Leren over innoveren

In Expeditie durven, delen, doen werken schoolleiders en docenten samen met onderzoekers aan het vernieuwen en verbeteren van hun onderwijs. Hoe verloopt die samenwerking, wat hebben de scholen eraan en hoe kijken de onderzoekers daar tegenaan? Deze vragen worden door scholen en onderzoekers beantwoord in deze special van Didaktief.

Durven, delen, doen

In Expeditie durven, delen, doen volgen onderzoekers innovaties op een aantal scholen. Centraal staan talentontwikkeling, motivatie en professionalisering. Het is een scholenproject waar onderzoek aan verbonden is, en geen onderzoeksprogramma waar scholen aan meedoen. Dat blijkt een fundamenteel verschil.

door Sietske Waslander

‘Innovatie bij wet is mislukt.’ Dat concludeerde Jacques Tichelaar, onderwijswoordvoerder van de Partij van de Arbeid, zo’n vijf jaar geleden. Hij verwoordde destijds een breed gedeelde opvatting. De grote vernieuwingsoperaties in het voortgezet onderwijs hadden niet opgeleverd wat men ervan hoopte. Het moest anders. Niet zozeer het doel – onderwijsinnovatie – maar de aanpak stond ter discussie. Innovatie moest uit het veld zelf komen. Niet meer top-down, maar bottom-up. Tegen die achtergrond ontstond het Innovatieproject bij de VO-raad. Ruim voor het parlementaire onderzoek naar onderwijsvernieuwingen. Een van de onderdelen van dit innovatieproject is Expeditie durven, delen, doen. Hierbij krijgt een aantal scholen drie jaar lang substantiële middelen voor innovatie: maximaal 200.000 euro per jaar met de verplichting zelf een derde deel bij te dragen. De Expeditie berust op drie pijlers: (1) een bottom-up aanpak met innoverende scholen heeft meer kans van

slagen dan een top-down aanpak door de overheid; (2) innovaties zijn gebaat bij doorlopend onderzoek naar het proces en de effecten; (3) innoverende scholen en onderzoekers zijn gebaat bij uitwisseling met andere scholen/onderzoekers, ofwel een programma-aanpak werkt beter dan wanneer scholen los van elkaar innoveren. Samen vormen deze pijlers de innovatiestrategie.

Innovatie is geen doel op zich. Het is een middel om op actuele vragen een eigentijds antwoord te zoeken. Voor de Expeditie zijn drie grote thema’s, of programmalijnen, benoemd die aansluiten bij maatschappelijke vraagstukken.

1. Nederland Talentenland: het maximale bereiken.

Hoe kunnen scholen talenten van leerlingen meer tot ontwikkeling brengen, zodat meer leerlingen excelleren? En hoe kunnen ze meer soorten talenten aan bod laten komen, bijvoorbeeld op het gebied van sport, ambachtelijke vaardigheden of cultuur?

2. Met plezier naar school: bij de les blijven.

Wat kunnen scholen doen om leerlingen meer te motiveren en meer betrokken te maken bij het leren? En hoe kunnen ze voorkomen dat leerlingen de school of zelfs het onderwijs verlaten?

3. Onderwijs is populair: personeel is trots.

Hoe kunnen scholen professionalisering van docenten stimuleren? En wat is er voor nodig om binnen een school een professionele cultuur te ontwikkelen, te bevorderen en te behouden?

Samen dragen deze thema’s het overkoepelende, vierde thema: duurzaam vernieuwen in het voortgezet onderwijs.

Er is getracht recht te doen aan de bottom-up aanpak. Scholen stelden, binnen de kaders van de programmalijnen, hun eigen innovatieplannen op. Die werden vervolgens op hun merites beoordeeld. Na een zorgvuldige selectieprocedure, waaronder een schoolbezoek, werden dertien projecten gehonoreerd. Participerende scholen bepalen zelf *wat* ze in drie jaar willen realiseren, *hoe* ze dat willen aanpakken en *met wie*.

Die ‘met wie’ zijn in ieder geval onderzoekers. Scholen moeten hun innovaties laten onderzoeken, maar voor veel scholen is dat juist een belangrijke reden om mee te doen. Om de samenwerking een goede kans van slagen te geven, was het essentieel dat scholen zelf onderzoekers konden kiezen. Tegelijkertijd mag niet van scholen worden verwacht dat ze de kwaliteit van onderzoekers altijd goed

Inhoudsopgave

Van middenschool naar lespleinen

Vernieuwingsprojecten horen al sinds de oprichting bij de Burgemeester Harmsma School in Gorredijk: van middenschool naar lespleinen. [Pagina 4](#)

Ruimte voor talent

Talentontwikkeling staat centraal op het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen. Docenten ontwikkelen nieuwe lessen om hun leerlingen nog beter en vooral breder te laten presteren. [Pagina 6](#)

Toverwoord is acceptatie

Ze waren geïndiceerd als cluster 4-leerlingen. Toch gaan de eerste vier leerlingen dit schooljaar op voor het vmbo-examen. Scholengemeenschap St. Ursula en VSO De Ortolaan in Heythuysen hebben ontdekt hoe ze het beste uit leerlingen kunnen halen. [Pagina 8](#)

Docenten bevlogen houden

Docenten van het Moutaigne Lyceum in Den Haag zijn bevlogen mensen. En dat wil de school graag zo houden. Maar ze wil ook dat docenten onderwijs ontwikkelen. Gaan die twee samen? [Pagina 10](#)

ENNO KEURENVIJES

Innovatie is geen doel op zich. Het is een middel om op actuele vragen een eigentijds antwoord te zoeken.

kunnen inschatten. Er vond een ware ‘matchmaking’ plaats met behulp van een jury. De oordelen van de scholen en de jury waren eensluidend. Door met vier teams van onderzoekers te werken, kon aan alle eerste voorkeuren van onderzoekers worden voldaan en bleef de programma-aanpak intact. Scholen en onderzoekers gingen vanaf 1 oktober 2007 voor drie jaar aan de slag. Hoe die samenwerking verloopt, wat de scholen daar aan hebben en hoe onderzoekers er tegenaan kijken, staat in deze special.

De Expeditie is voor alles een project om innovaties op scholen te stimuleren. Aan elk project is een (schoolgebonden) onderzoek gekoppeld. Dat onderzoek staat in

Innovatieproject VO-raad

*Expeditie durven, delen, doen is onderdeel van het Innovatieproject van de VO-raad dat gericht is op kwaliteitsverbetering door innovatie. Het doel is schoolleiders en docenten te helpen de praktijk in de klas en in de organisatie te verbeteren; innovaties worden ondersteund en gewaarborgd met praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek. Naast Expeditie durven, delen, doen is er Expeditie II, waarin scholen nagaan of hun kleinschalige innovaties het beoogde effect hebben. De kennis en ervaringen uit het Innovatieproject worden gedeeld met andere scholen via de website www.durvendelendoen.nl, via publicaties zoals de reeks *Leren over Innoveren*, via bijeenkomsten, kennisnetwerken, samenwerking met de landelijke pedagogische centra en in beeld gebracht via dvd's (*Eigentijds Onderwijs*). Nieuwe projecten en innovaties kunnen hiermee hun voordeel doen – zij kunnen in een 2.0 versie van start. / SW*

dienst van de innovaties op scholen en niet andersom. Dat is een fundamenteel verschil. Maar er is meer.

Om de opbrengsten van de Expeditie niet beperkt te laten zijn tot deelnemende scholen, wordt een aantal overkoepelende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. We noemen er drie.

Als de Expeditie eindigt, in het najaar van 2010, worden de bevindingen uit de dertien schoolgebonden onderzoeken gebundeld. Aan de hand van een aantal thema's – zoals talentontwikkeling van leerlingen, betrokkenheid van leerlingen én docenten, innovatie als schoolontwikkeling – gaan we dan na wat de Expeditie ons heeft geleerd, en welke lessen andere scholen daaruit kunnen trekken. Tegelijk met de Expeditie is een onderzoek gestart naar de omgeving waarbinnen scholen innoveren. Voor dat doel worden het publieke en het politieke debat over het voortgezet onderwijs systematisch bijgehouden. De analyse voor het eerste jaar van de Expeditie is beschreven in het boekje *Politiek, Pers en Praktijk*. Daarin staat niet alleen waar het onderwijsdebat over ging en wat de dynamiek is tussen politiek en pers, maar ook welke invloed dat heeft op Expeditiescholen en hoe die daar mee omgaan. Dat is voor de hele sector relevant.

De drie pijlers van de Expeditie zijn weliswaar onderbouwd, maar het zijn in zekere zin ook aannames. De tijd moet leren hoe sterk ze in de praktijk zijn. Levert deze innovatiestrategie op wat het beoogt? Wat pakt goed uit, wat niet en waarom? Om die vragen te beantwoorden, is er een onafhankelijk evaluatie-onderzoek naar de hele Expeditie.

Over ruim een jaar weten we meer. Wordt vervolgd. <<

Sietske Waslander is programmaleider Onderzoek Expeditie durven, delen, doen en hoogleraar sociologie.

Nederland Talentenland: het maximale bereiken

Van middenschool naar lespleinen

Vernieuwingsprojecten horen al sinds de oprichting bij de Burgemeester Harmsma School in Gorredijk: van middenschool naar lespleinen. *Expeditie durven, delen, doen is voor de school dé manier om de effecten van deze vernieuwingen in kaart te brengen.*

door Astrid van de Weijenberg

De betere supermarkt herken je aan de medewerkers die meelopen als je vraagt waar de suiker staat. Op de Burgemeester Harmsma School gebeurt hetzelfde. Als je naar de wc vraagt, loopt een leerling heel vriendelijk met je mee. De vergelijking is niet helemaal uit de lucht gegrepen, want wie de vmbo-school in het Friese Gorredijk binnenkomt, waant zich in een supermarkt. De school werkt namelijk met zogenoemde lespleinen en vlak naast de hoofdingang bevindt zich het lesplein handel & administratie. Hier leren leerlingen klanten te woord staan, de kassa bedienen, de boekhouding bijhouden en de inkoop doen.

De Burgemeester Harmsma School (BHS) is altijd in geweest voor nieuwe ontwikkelingen. In 1975 deed de school mee aan het middenschoolexperiment en nog steeds is het middenschoolachtige concept niet verlaten. De school heeft

een heterogene onderbouw van vmbo, havo en vwo en in de vmbo-bovenbouw wordt zo laat mogelijk (in het vierde leerjaar) de definitieve richting gekozen. Dat heeft gezorgd voor veel 'opstroom', vertelt Michiel Brouwer, meer dan 25 jaar directeur van de school en nu tot zijn definitieve pensionering adjunct. 'Veertig procent van de leerlingen scoort hoger dan de basisschool verwacht.'

In de bovenbouw werkt de BHS al sinds 2001 met lespleinen. Het begon met techniek. Daarna volgden zorg & welzijn, handel & administratie, vreemde talen, expressie, plein voor mens en maatschappij en tot slot het sport- en bewegingsplein. In de school tref je ziekenhuisbedden aan, schoonheidssalonstoelen, een oude auto, bankschroeven. Werken in lespleinen vergt nogal wat van de organisatie en de medewerkers. Daarom grijpt de school iedere gelegen-

Leerlingen vinden werken op het Talenplein van de Burgemeester Harmsma School beter dan klassikaal les.

heid aan om extra hulp in te schakelen. 'Expeditie durven, delen, doen is zo'n gelegenheid', vertellen Michiel Brouwer en onderwijskundig medewerker Esther Brouwer (geen familie). Scholen en onderzoekers werken samen om de effecten van de innovaties in kaart te brengen. Esther Brouwer: 'We hebben extra ondersteuning van Oberon en van onderwijs-ondersteuner ECNO. Onder leiding van ECNO leren onze docenten in de onderzoeksgroep om zich een onderzoekende houding aan te meten. Hoe ontwikkelen leerlingen zich bijvoorbeeld als we al in de onderbouw experimenteren met een soort lespleinen? De vakken Nederlands, wiskunde en Engels worden in de derde klas gegeven in aansluitende lokalen, waarbij de tussenwanden soms open staan. Leerlingen kunnen tijdens deze gezamenlijke uren zelfstandig werken. Docenten lopen rond om vragen te beantwoorden.'

ENGELS

Op het talenplein zie je hoe het lesplein in de bovenbouw werkt. Aan de groepstafels met computers zitten leerlingen uit 4vmba. Ze zijn druk bezig met het voorbereiden van een toets woordenschat Engels. Die hebben ze zelf ingepland voor de komende week. Mark Steenbergen en Ruben Nicolai vinden het lesplein veel beter dan klassikaal les. Mark: 'Je vermaakt je meer als je niet een uur naar dezelfde docent hoeft te luisteren. Je kunt ondertussen ook nog praten.' Docent Engels Arieke Venema is enthousiast over het lesplein, maar geeft toe dat het afvinken van de modulekaart, waarop staat wat de leerlingen moeten doen, nog een zwak punt is. 'Ik kan niet alles in de gaten houden wat er op de nakijktafel gebeurt, of ze niet alvast de les nakijken die ze nog niet hebben geleerd.' Venema meent wel dat er soms iets te veel geëxperimenteerd wordt op de BHS. 'Je kunt het concept nog niet toepassen of er is weer wat nieuws.'

Het gevoel van verlies aan controle doet sommige docenten besluiten om zich zoveel mogelijk terug te trekken in de toetsruimte. Daar hebben ze een overzichtelijk klasje dat rustig een toets maakt. Dat veroorzaakt nog wel eens wrijving tussen docenten onderling. Hetzelfde verhaal horen we van docent techniek Cor Duijnker. 'Je moet echt op je collega's, op het team, kunnen terugvallen. Als iemand zich onttrekt aan zijn taak, heb je een probleem. In die fase

Friezen plukken vruchten van planmatig werken

zitten we nu. Maar we hebben bij techniek alles al meege maakt. Ook daar komen we wel uit.'

'Innovaties moeten in de docent zelf zitten', zegt Michiel Brouwer, 'en niet van bovenaf worden opgelegd. Dat betekent dat bijna ieder stafid ook lesgeeft, dat docenten meedenken in de schoolwerkplangroep of in de vakgroepen, dat iedere docent ook mentor is. De docent moet de vernieuwing doorleven.' Brouwer is blij met de ondersteuning van Oberon en ECNO. 'Er zijn acht werkgroepen samengesteld met acht thema's, zoals werken in teams, modulair werken, ict-gebruik, intersectoraal werken. We hebben nu twee keer van Oberon een tussenreportage gekregen. Goede resultaten. Het is fijn als een buitenstaander bevestigt dat je de goede kant op gaat. Dat motiveert.' Esther Brouwer: 'En het helpt bij de ontwikkeling. Onlangs bij de tweede tussenrapportage adviseerde Oberon om meer aandacht aan het draagvlak bij docenten te besteden. Dat gaan we doen door ze nog beter te informeren, bijvoorbeeld tijdens conferenties.'

Duidelijke visie, duidelijk jaarplan

Onderzoeksbureau Oberon uit Utrecht is door de Burgemeester Harmsma School uitgekozen om drie jaar lang de vernieuwing te onderzoeken, in het kader van Expeditie durven, delen, doen. Margot Oomens van Oberon is inmiddels heel wat keren in Gorredijk geweest. 'En met veel plezier. We zijn altijd welkom en er heerst een fijne sfeer.' Ze ging aan de slag met twee onderzoeksvragen: hoe verloopt de implementatie van de vernieuwing en wat is het effect? Interviews met leerlingen en docenten, lesobservaties, vragenlijsten en het bijwonen van een studiedag moeten het antwoord opleveren.

De implementatie ligt goed op schema. Wel zag Oomens in de eerste meeting dat de relatie tussen de verschillende vernieuwingen niet altijd even duidelijk is. Zo wordt er met pleinen gewerkt en in modules. Dat die twee

samen een logisch geheel vormen, was niet alle docenten duidelijk. Daardoor ervaren docenten het als 'weer wat nieuws'. Ook ondervond ze dat het op sommige pleinen meer zoeken is naar de juiste vorm. 'Voor beide punten was onze aanbeveling om daar wat meer aandacht aan te geven, bijvoorbeeld door externe ondersteuning in te zetten. De BHS heeft dit in het tweede jaar van de Expeditie goed opgepakt.'

Aan de tweede onderzoeksvraag had Oomens minder werk, vertelt ze. 'De BHS houdt sinds jaar en dag supernettes bij hoe de examenresultaten zijn en of er opstroom is. Dat hebben ze zo goed in kaart gebracht, dat gaan wij niet nog eens overdoen.' Voor andere onderdelen, bijvoorbeeld motivatie van leerlingen en tevredenheid van leerlingen en docenten over het pedagogisch klimaat, zijn inmiddels een

nulmeting en een eerste vervolgmeting gedaan. De uitkomsten van de nulmeting zagen er goed uit. 'Dat is mooi, maar dat betekent ook dat het lastig is om meerwaarde te creëren. Bovendien heb je voor echte effecten zeker drie tot vijf jaar nodig.' Ook al zijn er dus geen harde effecten te meten, toch ziet Oomens dat de vernieuwing goed wordt uitgevoerd en dat docenten enthousiast zijn. 'Dan is de school zelf dus verder gekomen.'

Oomens vindt dat de BHS een duidelijk beeld heeft van waar ze naar toe wil, een heel duidelijke onderwijsvisie die daarbij past en die vertaald is in concrete plannen. 'Door dit planmatig werken is het gemakkelijk een vinger aan de pols te houden en daar pluk je bij vernieuwingen de vruchten van. Daar kunnen andere scholen, ook niet-Expeditiescholen, veel van leren.' / AvdW

Nederland Talentenland: het maximale bereiken

Ruimte voor talent

Talentontwikkeling staat centraal op het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen. Docenten ontwikkelen nieuwe lessen om hun leerlingen nog beter en vooral breder te laten presteren; samen met een onderzoeker bekijken zij of hun verwachtingen ook uitkomen.

door Monique Marreveld

Latijnse woorden uitbeelden in gebaren. Een stoelendans waarbij zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden paren moeten vormen. Latijn op het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen is alles behalve saai, zeggen de leerlingen. Ze zijn blij met de variatie in werkvormen die hun docent Simon Roosjen ontwikkelde en met de zelfstandigheid die hij hun toekent. Regelmatig mogen ze zelf kiezen welke werkvorm ze gebruiken. Ideeën heeft Roosjen genoeg. Dankzij Expeditie durven, delen, doen kreeg hij taakuren om er een aantal uit te werken.

TALENTONTWIKKELING

Het Willem Lodewijk Gymnasium (680 leerlingen) doet sinds 2007 mee aan de Expeditie. Speerpunt (hier en op zes andere scholen) is talentontwikkeling, op het WLG niet alleen bij leerlingen, maar ook bij docenten. In samenwerking met onderzoeksters Marianne Boogaard en Guuske Ledoux van het Amsterdamse Kohnstamm Instituut zijn vier aspecten van talentontwikkeling onderscheiden: differentiatie, het bieden van keuzemogelijkheden, het ontdekken van en leren omgaan met talenten en het ontwikkelen van goede studievaardigheden.

Roosjen zette in op keuzemogelijkheden. Door de lesstof auditief, visueel of in fysieke oefeningen aan te bieden hoopt hij de verschillende intelligenties van leerlingen aan te spreken en zo hun talenten meer recht te doen. Zelf kreeg hij meer plezier in zijn werk. 'Het speelse heb ik heel erg nodig om aan de gang te blijven', zegt hij in een interview op Leraar 24, 'anders loop ik me alleen maar te ergeren aan slecht gemaakte proefwerken'.

Talentontwikkeling was al belangrijk op het WLG. Ook vóór de Expeditie-jaren werd er gewerkt aan uitdagend gymnasium onderwijs. Conrector Everdine van der Velden: 'Wat je hebt meegekregen tot zijn recht laten komen, doen wat je kunt en daar verantwoordelijk voor zijn; daar gaat het ons om en dat sluit aan bij de levensbeschouwelijke identiteit van onze school. We hebben hoge verwachtingen en stellen hoge eisen aan onszelf en aan onze leerlingen.'

BREED PALET

Om bij docenten te beginnen: ontwikkeling en professionalisering staan centraal in het personeelsbeleid. Van der Velden: 'Talenten van docenten zijn even belangrijk als die van leerlingen. Docenten hebben de ruimte om dingen

uit te proberen in de klas, nieuwe lessen te ontwikkelen. Wij hebben een voorbeeldfunctie: leerlingen moeten zien dat wij (directieleden geven zelf ook les, red.) ook leren. Als wij niet leren, doen leerlingen dat ook niet. Jaarlijks vragen we personeelsleden waar ze mee aan de slag willen en leggen dat ook vast. Dankzij de Expeditie kunnen we die kwaliteitsslag nu honoreren. Het expeditiegeld (drie ton per jaar, waarvan een ton door de school zelf is ingelegd, red.) besteden we vooral aan ontwikkeluren.'

Roosjen koos ervoor bestaande lessen uitdagender te maken en te verdiepen. Anderen ontwierpen nieuwe keuze-lessen waarmee het WLG beter aan de norm voor onderwijstijd kan voldoen. Twee vliegen in één klap, als het ware. Leerlingen in de onderbouw kunnen inmiddels kiezen uit ondermeer stijldansen, kunst, robotica, Russisch en Groninger kerken, aangeboden in verplichte blokken van acht weken, de zogenoemde verbredings- en verdiepingsuren.

Van der Velden: 'Het reguliere vwo-curriculum is voor ons de basis; daarnaast en daarboven bieden we een breed palet. Het gaat ons in elk geval niet alleen om hogere cijfers op de toetsen. Veel gymnasium-leerlingen zijn niet alleen

Nuchter vernieuwen

'Ik had soms een respons van negentig of honderd procent. Ongekend voor een onderwijsonderzoeker en zo heerlijk!' Onderzoekster Marianne Boogaard van het Kohnstamm Instituut geniet van het contact met het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen. Ze vindt het inspirerend om onderzoek zo direct te kunnen laten aansluiten bij de docenten zelf: 'Zij zijn namelijk enthousiast over hun vernieuwende werkwijze, en willen daar van alles over weten. Het onderzoek stimuleert hen ook om hun vernieuwing serieuzer te nemen, verder uit te werken, en uiteindelijk ook om de vraag te durven stellen: werkt het wel zo als ik beoog? Dat besef is niet vanzelfsprekend in het begin. Door het onderzoek staan docenten meer met de voeten op de grond. Ze stellen zich eerder de vraag: wat moeten we er allemaal aan doen behalve enthousiast zijn, om van dit project een succes te maken? Het besef dringt door in de hele school: vernieuwing is niet klaar met een goede gedachte.' / MM

KARSTUINDER

Leerlingen van het WLG hebben hun talent aangesproken en de school prachtig versierd met muurschilderingen.

maar bèta of alfa. In de keuze-activiteiten kunnen ze hun interesses volgen, ook als een vak niet in hun profiel past. Die keuzevrijheid in onderwijstijd werkt motiverend en bevordert talentontwikkeling. Rector Agnes Schaafsma: 'Maar we laten hen niet helemaal los. Als kinderen teveel in één richting blijven werken, stimuleren mentoren hen om ook eens andere vv-vakken te proberen. Talenten ontdekken doe je ook hier op school. Zo doet een leerling die zogenaamd een hekel had aan debatteren, nu mee aan het *Lagerhuis*. Anderzijds, leerlingen die niet kunnen kiezen tussen hun talenten, stimuleren we hun grenzen te bewaken.' Het is niet zo dat iedere leerling alle blokken moet doen. Mentoren en docenten proberen leerlingen in gesprekken te coachen op basis van hun zwakke en sterke kanten: onderwijs op maat.

RESULTAAT

Docenten genieten ruimte om hun hart te volgen bij het ontwikkelen van lessen, maar altijd uitgaande van de gezamenlijke waarden. Van der Velden: 'We sturen nauwelijks, maar we vragen wel altijd: hoe draagt jouw inbreng bij aan wat we willen bereiken? Het gaat om de mix van persoonlijke passie en het gemeenschappelijke doel.' De 'talentenjacht' op het WLG brengt enorm veel energie de school binnen. Schaafsma zegt regelmatig 'afremsprekken' te moeten voeren. 'Het borrelt hier, er is een overvloed aan ideeën. Het is belangrijk keuzes te maken.' De school is daarbij blij met de assistentie van Boogaard en Ledoux. 'Een echte eyeopener', aldus Schaafsma: 'Normaliter probeer je eens wat en als het niet werkt, doe je weer iets anders. Uiteindelijk resulteert dat in een nieuwe aanpak. De onderzoekers leren ons vragen zorgvuldiger te stellen. Wij dachten bijvoorbeeld: hoe kunnen we de motivatie van leerlingen vergroten? Zij preciseerden: "Wat vinden leerlingen motiverend en waarom?" Ik heb de afgelopen dertig jaar niet beseft

hoe globaal ik eigenlijk denk! Boogaard en Ledoux hebben me geleerd veel preciezer te kijken.'

Ook Van der Velden werd scherper. 'Ik ben voorzichtiger geworden, trek niet meer zo stellig conclusies. Het onderzoek maakt eens te meer duidelijk dat we nooit klaar zijn, dat iedereen blijft leren. Zo'n cultuur is goed voor de onderwijskwaliteit.'

Wat je hebt meegekregen, tot z'n recht laten komen

Docenten hebben dankzij de onderzoekers meer oog voor het resultaat gekregen. De werkvormen die zij enthousiast ontwikkelden, bleken soms onverwachte effecten te hebben. Scheikundedocent Eduard Hoeksma schreef samen met collega Nanja van Berkum bijvoorbeeld een digitale module reactiekinetiek voor de vierde klas. De verwachting was dat de prestaties van leerlingen verbeterden, als zij zelfstandig konden werken op hun eigen niveau. Hoeksma zette in op talentontwikkeling door differentiatie, kortom. Uit het onderzoek bleek echter dat een controlegroep die klassikaal onderwijs had gehad net zo goed presteerde als degenen die met de digitale module werkten. Vergeefse moeite dus? Hoeksma: 'Zeker niet. Tuurlijk, de module is mijn kindje. Maar de leerlingen vonden het hartstikke motiverend om eens iets anders te doen. Ik zie de module daarom vooral als een uitbreiding van mijn didactische palet. Klassikale les blijft nodig. Als ik zelf iets uitleg, kan ik zien of ze het begrijpen. Dat contact kan ik nooit vervangen door een computer. Leerlingen willen zelfstandig werken én een goed verhaal. Ik blijf werken aan de perfecte mix.'

Voor meer info zie ook www.leraar24.nl, trefwoord Latijn.

Met plezier naar school: bij de les blijven

Toverwoord is acceptatie

Eigenlijk waren ze geïndiceerd als cluster 4-leerlingen. Toch gaan de eerste vier leerlingen dit schooljaar op voor het vmbo-examen. Scholengemeenschap St. Ursula en VSO De Ortolaan in Heythuysen hebben samen ontdekt hoe ze het beste uit leerlingen kunnen halen.

door Bea Ros

Formeel kunnen cluster 4-leerlingen het voortgezet onderwijs niet afsluiten met een diploma. Vanouds een logische regeling: eindexamen was voor deze groep jongeren gewoonweg een onrealistische optie. Maar wat doe je nou als je steeds meer jongeren op je school voor voortgezet speciaal onderwijs (VSO) krijgt die de capaciteiten wel hebben? Voor Pieter Claessens, directeur van VSO De Ortolaan, is het antwoord niet moeilijk: zorgen dat ze toch een kans krijgen om een diploma te halen.

En dan komt het mooi uit dat zo'n vierhonderd meter verder de vmbo-locatie van scholengemeenschap St. Ursula ligt, een school waarmee De Ortolaan al goede contacten had. 'Met een reguliere school zo dichtbij dachten we: waarom kunnen we niet bij elkaar gaan inwonen? We besloten de koppen bij elkaar te steken en te kijken of we passend onderwijs konden realiseren.'

De samenwerking was al gestart toen Expeditie durven, delen, doen in beeld kwam. De scholen meldden zich en hun project kreeg een plaatsje binnen het thema *Met plezier naar school: bij de les blijven*.

SYNTHESEKLAS

In Heythuysen is goed te zien wat er allemaal komt kijken bij het creëren van passend onderwijs. Het concept is simpel: leerlingen die het aankunnen, begeleiden in de overstap van speciaal naar regulier onderwijs. Leerlingen van De Ortolaan waarvan men denkt dat ze meer aan kunnen, komen in een schakel- of syntheseklas. Dat zijn jaarlijks zo'n acht jongeren. Met een docent-mentor van De Ortolaan 'wonen' ze in op St. Ursula. Niet-eindexamenvakken als gymnastiek doen ze vanaf het begin samen met de vmbo-leerlingen. Daarna wordt per leerling en per vak bekeken of een overstap naar reguliere lessen haalbaar is. Het streven is dat aan het einde van het tweede leerjaar een leerling alleen nog reguliere lessen volgt. Daarna wordt hij ingeschreven op St. Ursula. Dit schooljaar doen de eerste vier syntheseleerlingen eindexamen.

Dat mag eenvoudig en logisch klinken, maar binnen gevestigde structuren en culturen haalt dit het nodige overhoop. Alle betrokkenen zijn er dan ook glashelder over: dit lukt alleen als iedereen het wil. 'Je moet bereid zijn je autonomie op te geven en uit je eigen toren te stappen', stelt projectleider en zorgcoördinator PO-VO Henri

Duisters. Wim Seegers, sectordirecteur van St. Ursula, vult aan: 'Je moet denken in mogelijkheden in plaats van belemmeringen, het samen doen en samen willen.' Of het nu gaat om het op elkaar afstemmen van praktische zaken als roosters en administratieve systemen of om het flexibel omgaan met middelen, het motto luidt: niet denken in hokjes, maar in ontschotting.

Je moet al doende oplossingen bedenken en zaken durven bijstellen. Docent en schakelcoach Bas Wilmer vertelt dat ze in het begin te voorzichtig waren. 'We lieten de syntheseleerlingen apart pauze houden, omdat we dachten dat ze die drukte niet aan zouden kunnen. Nu is het precies

VINCENT VAN DEN HOOGEN

Dit jaar doen de eerste vier vso-leerlingen van De Ortolaan vmbo-eindexamen

andersom: iedereen hoort er gewoon bij en als het echt niet gaat, kan iemand apart pauzeren.'

KIJKWIJZERS

Een project als dit stelt ook (andere) eisen aan medewerkers. Hoe ga je als docent van St. Ursula om met een cluster 4-leerling? Welke competenties heb je daarvoor nodig? En hoe herken je als Ortolaan-docent dat een leerling geschikt is om te schakelen?

Onderzoekers die aan het project toegevoegd waren dankzij Expeditie durven, delen, doen hielpen in dit zoekproces. Zij kwamen naar Heythuysen om te meten, monitoren, observeren en interviewen. Maar ze brachten ook bewustwording te weeg. 'De onderzoekers hielden ons bij de les door te hameren op structuren en analyses', zegt sectordirecteur Seegers. Wilmer vult aan: 'Er is meer ontwikkeling geweest, omdat we ons telkens moesten verantwoorden. Je kunt wel in de wandelgangen zeggen "het gaat niet meer met die leerling", maar dan vragen onderzoekers: waar kijk je precies naar?' Henk Sligte (Kohnstamm Instituut) die samen met Thea Peetsma, Ria Kleijnen en Sui Lin Goei van het Onderwijscentrum VU de ontwikkeling en opbrengsten van dit project onderzoekt, herkent dit. Zo vroegen de onderzoekers docenten van St. Ursula om zichzelf in te schalen op een (bestaand) competentieprofiel 'omgaan met leerlingen met gedragsproblemen'. Ook legden de onderzoekers docenten 24 vignetten van fictieve leerlingen met gedragsproblemen voor met de vraag: kunt u deze leerling in uw klas lesgeven,

wat is daarvoor nodig en waar is deze leerling het beste af, in een reguliere of speciale klas? 'Dat werkt naar beide kanten. Wij krijgen informatie en zij kunnen weer verder.' De vignetten maakten duidelijk welke gedragsproblemen het reguliere onderwijs kan dragen.

De onderzoekers namen ook deel aan drie scholingsbijeenkomsten voor docenten. Samen zijn toen kijkwijzers ontwikkeld, om docenten te leren gericht te observeren. Aanvankelijk stuitte dat op enige weerstand. 'Docenten dachten: weer iets erbij, daar heb ik geen tijd voor', vertelt Wilmer. 'Maar ze zijn eigenlijk de hele dag al bezig om naar leerlingen te kijken. Ze moeten alleen leren hun focus te bepalen en observaties te expliciteren.' Slighte snapt de docenten ook wel: 'Even stil staan en observeren, dat kan binnen een schoolcontext niet altijd. Daar moet je vaak ad hoc en snel handelen.'

Toch ziet Duisters wel degelijk een voorzichtige kanteling in reflectief handelen: 'Leerkrachten zijn geneigd snel naar leerlingen te wijzen, "het ligt aan hullie". Maar langzaam ontstaat het inzicht dat zij met hun gedrag veel kunnen sturen.' Wilmer geeft een voorbeeld: 'Ik werk steeds meer met autisten. Vroeger rende ik door de hele klas, daar kunnen deze leerlingen niet tegen.' Lachend: 'Dus nu blijf ik rustig achter mijn bureau zitten.'

COMMUNICATIE

Eerlijk is eerlijk. Het project kende een langzame start. Bijvoorbeeld omdat onderzoekers en schoolmensen elkaars taal moesten leren spreken. Duisters noemt leerlingvragenlijsten als voorbeeld. 'Die waren op vwo-leerlingen gericht. Daar hoeft je bij vmbo-leerlingen niet mee aan te komen. Maar de onderzoekers hebben dat zonder morren aangepast.'

Wat telt is de winst voor leerlingen die geboekt is. Er zitten momenteel 23 cluster 4-leerlingen op St. Ursula, waarvan acht in de laatste twee leerjaren en dus volledig ingeschreven op St. Ursula. Zeventien syntheseleerlingen zijn voortijdig uitgestroomd. De helft daarvan betreft internaatskinderen die elders in het land geplaatst werden. Bij de anderen bleek de problematiek te zwaar voor het reguliere onderwijs. Maar de impact van het project reikt verder, vertelt Ursula-directeur Ton Houben. 'Sinds we bezig zijn, is geen enkele leerling van Ursula meer ingestroomd bij De Ortolaan. Het project doet dus meer dan cluster 4-leerlingen kansen bieden.' Leerkrachten leren anders naar leerlingen kijken. Schakelcoach Wilmer gaat met syntheseleerlingen mee naar reguliere lessen en kan later de vakdocent uitleggen waarom dingen soms verkeerd gaan. 'Vaak draait het om onbegrip. De leerling is boos, omdat de docent hem niet begrijpt en de docent is boos omdat de leerling niet doet wat hij toch zo duidelijk gezegd heeft. Bij leerlingen met gedragsproblemen geldt dat sterk, maar vaak gebeuren die dingen ook met reguliere leerlingen.'

'Het toverwoord is acceptatie', zegt Duisters. 'Als leerlingen het gevoel hebben er te mogen zijn en ze zich begrepen voelen, gaat het leren beter.' En eigenlijk zijn ze er best trots op wat ze in drie jaar bereikt hebben. Claessens: 'We hebben feitelijk een blauwdruk gelegd voor wat het onderwijs in Nederland moet gaan doen. De essentie van de brief van de staatssecretaris over passend onderwijs is immers: de leerling terug naar of vasthouden in het reguliere onderwijs en het speciale onderwijs zo klein mogelijk houden.' <<

op St. Ursula, een unicum.

Onderwijs is populair: personeel is trots

Docenten bevlogen én aan het werk houden

Docenten van het Montaigne Lyceum in Den Haag zijn bevlogen mensen. En dat wil de school graag zo houden. Maar ze wil ook dat docenten onderwijs ontwikkelen. Gaan die twee samen? Onderzoek naar het effect van onderwijsontwikkeling op de werkbeleving van docenten moet dat uitwijzen.

door **Truus Groenewegen**

Docenten van het Montaigne Lyceum in Den Haag ontwikkelen zelf lesmateriaal, zodat de visie van de school goed doorklinkt in het onderwijs. Dat is al zo sinds de start van de school, acht jaar geleden. Het onderwijsconcept is gebaseerd op de onderwijsideeën van de Franse zestiende-eeuwse filosoof Michel de Montaigne. Kort gezegd: leren van jezelf, leren met elkaar, leren in de wereld.

‘Door de onderwijsontwikkeling worden docenten “eigenaar” van het onderwijs, baas over hun lessen, en dat heeft een positieve invloed op de werkbeleving. Daar zijn we van overtuigd’, zegt conrector Mathieu Arnouts. Dat blijken niet alleen mooie woorden. Onlangs werd in het kader van Expeditie durven, delen, doen een vragenlijst ‘werkbevlogenheid’ afgenomen:

docenten van het Montaigne scoorden hoger dan collega’s op andere onderzochte Nederlandse scholen. Arnouts’ gevoel klopt dus. Maar, zegt hij, ‘tegelijkertijd hebben wij ons steeds gerealiseerd dat die onderwijsontwikkeling ook een behoorlijke druk op docenten kan leggen, hoe enthousiast en bevlogen ze ook zijn. We wilden weten hoe je zo kunt innoveren, dat je iedereen “heel” houdt.’ Om die vraag te beantwoorden, kwam Expeditie durven, delen, doen goed van pas.

Het Montaigne Lyceum wordt gedurende de Expeditie begeleid door Ditte Lockhorst van het IVLOS (Universiteit Utrecht). Het onderzoek richt zich op de balans tussen onderwijsontwikkeling en werkbeleving van docenten. Anders dan in andere onderzoeksprojecten van de Expe-

‘Iedereen binnen deze school wil graag leren’, zegt onderzoeker Ditte Lockhorst.

ditie zijn docenten tot nu toe beperkt ingezet als onderzoeker. 'In die rol zouden ze onderzoek moeten doen naar hun eigen werkbeleving of die van hun collega's en dat is natuurlijk lastig', zegt Lockhorst.

ONDERWIJSATELIER

Docenten werken op het Montaigne Lyceum in teams die verantwoordelijk zijn voor een zogenoemd 'leerdomein', de thuisbasis voor ongeveer honderd leerlingen. In elk team geeft een docent, de onderwijsarchitect, samen met de teamleider leiding aan de onderwijsontwikkeling. De onderwijsarchitecten uit de verschillende teams vormen samen het onderwijsatelier. Dit atelier heeft een database ontwikkeld met lesmateriaal en met formats waarmee docenten hun lessen kunnen maken. Die formats waarborgen bijvoorbeeld dat 'Montaigne-onderwijs' wordt gemaakt.

Onderzoek brengt 'ingebouwde reflectie'

Een van de vragen van de onderzoekers was hoe het atelier functioneerde binnen de school. Het antwoord bleek voor de betrokkenen onverwacht: het was nog niet gelukt het atelier goed te positioneren. 'De onderwijsarchitect blijkt heel bepalend voor hoe de onderwijsontwikkeling in een team verloopt, terwijl we willen dat onderwijsontwikkeling eigendom van het team is', zegt Dirk van Ravestein, docent wiskunde en onderwijsarchitect. 'Een fundamentele conclusie, waar we zeker mee aan de slag gaan.' Belangrijk aandachtspunt vond het Montaigne is ook het inwerken van nieuwe docenten; de nulmeting van het onderzoek bevestigde dat. De school is zo hard gegroeid dat een groot deel van het personeel er nog geen twee jaar werkt. Van Ravestein: 'Dat geeft afstand tussen docenten die al vier, vijf jaar onderwijs ontwikkelen en mensen die net aansluiten.' Nieuwe docenten worden voortaan meteen geschoold in de producten van het onderwijsatelier. Na gesprekken met de onderzoekers legt de school nu wel wat andere accenten. 'Wat kunnen we voor je betekenen?' werd 'Wat kan jij met jouw kennis en ervaring voor onze school betekenen?' Van Ravestein: 'Bij de introductie van het onderwijsatelier vragen we nieuwe collega's iets van hun vorige school of uit hun leven te vertalen naar ons onderwijs. Dan blijkt dat mensen veel ideeën en enthousiasme meebrengen.'

EGO

Het onderzoek brengt 'ingebouwde momenten van reflectie', aldus conrector Arnouts. 'Vaak neem je te weinig tijd om te kijken naar de effecten van je beleid. Nu moet je wel en dat is goed. Bovendien levert het onderzoek expliciete kennis op, waar je je beleidsagenda deels op kunt afstemmen. Scholen hebben een waanzinnige hoeveelheid data uit enquêtes en verslagen. Daar doen we nu gestructureerd iets mee. Een prachtige stap, want volgens mij is *datadriven* onderwijs de toekomst.' Keerzijde is dat je soms dingen hoort die je liever niet wilt horen. 'Vanuit je eendimensionale visie ben je ervan overtuigd dat je beleid effect zal sorteren. Als de onderzoekers vertellen dat het niet zo is,

kan dat je ego krenken. Maar je krijgt belangrijke informatie en daar moet je iets mee.' Van Ravestein vult aan: 'Als je de onderzoekers bepaalde vragen laat stellen, moet je alle antwoorden accepteren. Ook als blijkt dat je dingen hebt gedaan die averechts werken.' Arnouts: 'Je kunt het natuurlijk ook zo organiseren dat je geen "schade" oploopt, maar dan heb je ook niet geïnnoveerd.'

Dat Arnouts en Van Ravestein de confrontatie aangaan met de lastige kanten van vernieuwing, heeft veel te maken met de betrokken opstelling van de onderzoekers. 'Als je mensen vertrouwt en weet dat ze niet met de resultaten op de loop gaan, dan durf je je kwetsbaar op te stellen.' Ook in andere opzichten zijn de twee heel tevreden over de onderzoekers. 'Ze hebben oog voor de cadans en de mores van de school', zegt Arnouts. Een geplande vragenlijst lieten ze vervallen toen bleek dat de kwaliteitsmanager net een arbo-enquête had uitgezet waar ook werkdruk in aan bod kwam. Ze hielden toen meer diepte-interviews. Enquêtes, interviews, bijeenkomsten, het onderzoek vragen nogal wat van docenten, maar de respons is boven verwachting. 'We laten zien wat we doen met de opbrengsten van het onderzoek en dat geeft vertrouwen bij het personeel. Daarom zijn ze bereid mee te doen', zegt Van Ravestein, 'we zijn een school die van zichzelf wil leren.' <<

'Ze willen graag leren'

Ditte Lockhorst van het Utrechtse onderzoeksinstituut IVLOS begeleidt het Montaigne Lyceum als onderzoeker.

'We hebben een uitgebreide nulmeting gedaan omdat nog onduidelijk was welke rol docenten speelden en wat de onderwijsontwikkeling in teams precies behelsde. Het ontwerpen van lesmateriaal raakt alle aspecten van de organisatie, van het lesgeven in de domeinen, het type leerlingen en het betrekken van een nieuw schoolgebouw tot de komst van nieuwe collega's. Interessant aan dit onderzoek is dat je de resultaten direct zichtbaar kunt maken en dat de school ernaar kan handelen.'

'Wel worstelen wij continu met de dubbelrol van onderzoeker en adviseur. Ik voel dat de school behoefte heeft aan begeleiding bij het implementeren van de innovatie. Maar zodra ik adviezen geef, ga ik mezelf onderzoeken. Dat is niet zuiver. Toch zeg ik liever wel iets over kansen die ik zie of waar het volgens mij dreigt mis te gaan. In mijn ogen kan dat, zolang uitspraken zijn gekoppeld aan het onderzoek en je in het onderzoeksrapport helder vermeldt welke rol je hebt gespeeld.'

'Iedereen binnen deze school wil graag leren. Voor mij als onderzoeker is dat prettig. Voor schoolleiding en onderwijsarchitecten is het niet altijd makkelijk. Bij sommige onderzoeksresultaten zeiden docenten: "Dat is niet waar." Maar het is de waarheid van de docenten, hun perceptie en daar moet de school iets mee. Nu nemen ze dat makkelijker aan. Daar zijn ze erg in gegroeid. Ik merk ook dat mensen in de stuurgroep vaker een pas op de plaats maken voordat ze beslissingen nemen. Op dat gebied kan het onderwijs, als doe-cultuur, wel wat van onderzoekers leren. Zeker bij innovaties van deze omvang is het belangrijk de tijd te nemen om problemen goed te analyseren en mogelijke oplossingen te overwegen.' / TG

Samenwerking tussen school en onderzoekers:

Wat werkt?

Expeditie durven, delen, doen houdt deelnemende scholen een spiegel voor. Ze levert geen gouden tips op, maar wel knowhow over hoe scholen kunnen profiteren van onderwijsonderzoek.

door **Monique Volman**

De afgelopen jaren is geconstateerd dat de vernieuwingen die scholen doorvoeren niet altijd theoretisch onderbouwd en wetenschappelijk getoetst zijn. Tegelijkertijd zien docenten en schoolleiders hun vragen nauwelijks in onderwijsonderzoek weerspiegeld. Expeditie durven, delen, doen probeert een antwoord te zijn op beide problemen. Scholen hoopten op wetenschappelijke steun bij hun pogingen vernieuwingen vorm te geven. Ook zochten zij onderzoeksresultaten die vernieuwingen zouden helpen legitimeren tegenover ouders en eventuele critici. Onderzoekers hoopten een interessante onderzoekssetting aan te treffen, waar respons geen probleem is: iedereen in de school is immers betrokken en belanghebbende bij het onderzoek.

De werkelijkheid is soms anders. Onderzoekers blijken geen 'gouden tips' te geven en innoverende scholen blijken rommelige onderzoeksomgevingen, met veel onverwachte gebeurtenissen en weinig tijd voor interviews en het invullen van vragenlijsten. Toch wordt er al twee jaar hard, met plezier en met resultaat gewerkt aan de innovaties en het onderzoek in het kader van de Expeditie. Er is inmiddels veel knowhow verzameld over succesvolle samenwerking tussen scholen en onderzoekers.

RIJDENDE TREIN

Om een goede basis voor samenwerking te leggen moeten scholen en onderzoekers elkaar leren kennen. Onderzoekers kunnen dan vat krijgen op de onderliggende filosofie van de innovatie en wederzijdse verwachtingen over het onderzoek kunnen worden besproken. De meeste scholen en onderzoekers die nu samen 'op expeditie' gaan, kenden elkaar vooraf niet of niet goed. Het kostte veel onderzoekers meer tijd dan gedacht om een goed beeld te krijgen van de innovatie die ze zouden gaan onderzoeken.

De meeste vernieuwingen op deelnemende scholen waren ook nog niet uitgekristalliseerd, maar nog volop in ontwikkeling. Zij leenden zich daarom niet voor een quasi-experimentele onderzoeksopzet. Onderzoekers moesten meestal hun beelden over 'mooi onderzoek' doen bijstellen en 'in een rijdende trein stappen'. Zij losten dit soms op door ook het ontwikkelproces van de innovatie tot onderwerp van het onderzoek te maken. Zij stelden dan niet alleen een 'evaluatievraag' (in hoeverre worden de beoogde resultaten bereikt?), maar ook een 'ontwerpvrage' (hoe ziet het – zich ontwikkelende - ontwerp van de innovatie eruit?).

Echter, ook de ontwikkeling van het 'ontwerp' verliep niet altijd zoals verwacht. De meeste scholen maken geen lineaire ontwikkeling door naar een steeds betere innovatie. Vaker gaat het om een grillig proces, met sprongen en terugvallen, waarbij de prioriteiten soms verschuiven. Flexibiliteit van de onderzoekers, bereidheid tot tussentijdse aanpassing van de onderzoeksvragen en de onderzoeksopzet, is dan nodig.

COMMUNICATIESTRUCTUUR

Doordat het gaat om innovaties in ontwikkeling, is er een bijkomend dilemma. Onderzoekers blijken soms over kennis te beschikken die voor de school van nut kan zijn. Maar mogen ze een adviserende rol vervullen in de vernieuwing die ze onderzoeken? De meesten gaan daar pragmatisch mee om. Als er uit onderzoek of ervaring zaken bekend zijn die kunnen bijdragen aan de kwaliteit van de vernieuwing, zien de meeste onderzoekers geen reden om die kennis niet te delen. Het is immers zinniger de effecten van een optimale innovatie te onderzoeken dan een innovatie waarvan je bij voorbaat al weet dat het beter kan. Soms blijkt het echter verstandiger om professionele onderwijsadviseurs als derde partij bij de innovatie te betrekken. In sommige gevallen zijn al externe adviseurs bij de innovatie betrokken; ook met hen moet dan goed worden afgestemd.

Ook als scholen buitengewoon geïnteresseerd en betrokken zijn bij het onderzoek, betekent dat nog niet dat er

Succes verzekerd

Voorwaarden voor een succesvolle samenwerking tussen school en onderzoeker(s):

- *neem de tijd om elkaar te leren kennen*
- *geef als schoolleiding duidelijk positie en belang van onderzoek aan*
- *laat onderzoeker onderzoek presenteren op school*
- *plan overlegmomenten in het jaarrooster in*
- *denk gezamenlijk na over consequenties van onderzoeksresultaten*
- *school docenten als mede-onderzoeker*
- *stel een onderzoekscoördinator aan*
- *maak heldere afspraken over tijd en producten die opgeleverd worden.*

ENNO KEURENTJES

In Expeditie durven, delen, doen wordt veel geleerd, op scholen en door onderzoekers.

een cultuur in de school bestaat waarin onderzoek vanzelfsprekend is. Evenmin is er altijd een structuur waarin het doen en gebruik maken van onderzoek is georganiseerd. Scholen en onderzoekers spreken verschillende talen, kijken vanuit verschillende perspectieven naar wat zich in de school afspeelt en het ritme van scholen en onderzoek verschilt. In de Expeditie is gezocht naar communicatiestructuren en organisatievormen waarin docenten, schoolleiding en onderzoekers elkaar op de juiste momenten tegenkomen, samen nadenken over de innovatie en daar een zinnig en concreet vervolg aan geven.

De trein moet af en toe stilstaan bij een 'tussenstation'. Het inplannen van vaste overlegmomenten in het jaarrooster van de school blijkt goed te werken. Veel onderzoekers hebben ervaren dat het belangrijk is regelmatig op school te zijn. Verder kan een onderzoekskoördinator een handige schakel zijn in de communicatiestructuur. Op de scholen waar een docent deze functie in het kader van de Expeditie vervult, zijn de ervaringen positief. Ook is het nuttig om af en toe expliciet stil te staan bij de verschillende culturen van school en onderzoek.

Een grote bereidheid tot deelname aan het onderzoek en een hoge respons bleek niet overal vanzelfsprekend. Het is essentieel dat de schoolleiding het onderzoek duidelijk in de school positioneert en het belang ervan benadrukt. De betrokkenheid van het team groeit als de onderzoekers presentaties geven voor de hele school. Er kan dan ook gezamenlijk worden nagedacht over de consequenties van de onderzoeksresultaten.

In alle projecten was het de bedoeling dat docenten een rol als mede-onderzoeker zouden vervullen. In het begin bleek het voor veel scholen lastig om dit concreet vorm te geven. Scholen en onderzoekers beginnen nu enig zicht te krijgen op de randvoorwaarden die hiervoor nodig zijn: heldere afspraken over beschikbare tijd en de producten die geleverd gaan worden, scholing die direct aansluit bij

het te verrichten werk, liefst werken in onderzoeksgroepen, en weer: een actieve onderzoekskoördinator.

SCHOOLSPECIFIEKE KENNIS

In de Expeditie wordt veel geleerd. Zowel scholen als onderzoekers hebben hun verwachtingen op een aantal punten moeten bijstellen. De schoolspecifieke onderzoeken van de Expeditie leveren geen directe aanwijzingen op voor hoe een innovatie verbeterd kan worden en geen harde 'evidence' over de werkzaamheid van innovaties. Ze functioneren wel als spiegel voor de school. Ze helpen verhelderen wat de bedoeling van de innovatie is en laten zien in hoeverre die met de gekozen aanpak gerealiseerd wordt. In veel scholen is door deelname aan de Expeditie een meer onderzoekende houding ontstaan. Docenten wennen er aan zich af te vragen wat ze precies willen bereiken, hoe ze dat denken te doen, en of het is gelukt. De Expeditie levert geen kennis op die zomaar generaliseerbaar is naar andere scholen voor voortgezet onderwijs, maar wel veel schoolspecifieke kennis: inzichten in hoe in een bepaalde situatie onder bepaalde voorwaarden een bepaalde innovatie vorm krijgt, en wat daarvan de effecten zijn.

Aan het einde van de Expeditie zal worden nagegaan of hieruit algemene lessen te trekken zijn voor andere scholen. Daarnaast wordt kennis opgebouwd over hoe scholen en onderzoekers in dit soort trajecten kunnen samenwerken. Op deze basis kan worden voortgebouwd, zodat over een aantal jaren wellicht conclusies getrokken kunnen worden over de plaats die dit type onderzoek kan innemen in het palet van onderwijsonderzoek.

Dit artikel is gebaseerd op de ervaringen van de onderzoekers binnen Expeditie durven, delen, doen: Monique Volman, Ineke van den Berg, Marianne Boogaard, Jacqueliën Bulterman, Yolande Emmelot, Ton Klein, Guuske Ledoux, Ditte Lockhorst, Gonny Schellings en Henk Sligte.

Community of learners van onderzoeker en docent

Onderwijsvernieuwing door begrip en participatie

Onderwijsonderzoek: traditioneel wordt er geklaagd over de kloof tussen theorie en praktijk. Door Expeditie durven, delen, doen is er iets losgemaakt. Onderzoekers en docenten vormen nu samen een *community of learners* waarin de deelnemers elkaar serieus nemen in het proces van kennisontwikkeling.

door Jos Beishuizen

Zolang er onderwijsonderzoek bestaat, wordt er geklaagd over de kloof tussen theorie en praktijk. Onderwijsonderzoekers draaien in hun ivoren toren rondjes om elkaar heen. Zij bekommeren zich niet om de vraag of de onderwijspraktijk gebaat is bij hun intellectuele spitsvondigheden. En omgekeerd worden docenten zozeer opgeslokt door de drukte van alledag dat hun de tijd en lust ontbreekt om de vruchten van wetenschappelijk onderwijsonderzoek tot zich te nemen.

Waaruit bestaat nu precies de kloof tussen theorie en praktijk? Als we bij de praktijk beginnen, dan valt de complexiteit en onvoorspelbaarheid ervan meteen op. Je

Expeditie scherpt blik onderzoeker op school

zou docenten kunnen vergelijken met dokters. Is onderwijs vergelijkbaar met de geneeskunde? Ja, in de zin dat een docent zich inspant om een leerproces bij de leerling op gang te brengen, zoals een dokter zich inspant om een genezingsproces bij een patiënt op gang te brengen. Maar de menselijke geest lijkt zich veel minder aan vaste regels te houden dan het menselijke lichaam. De Amerikaanse filosoof Jerry Fodor sprak in de jaren zeventig van de vorige eeuw al over de cognitieve soep in het hoofd van ieder mens. Mensen kunnen cognitieve taken op zo oneindig veel verschillende manieren aanpakken, dat er geen zinnig woord over te zeggen valt. Als onvoorspelbaarheid al geldt voor één leerling, hoeveel te meer ongeregeld is dan een klas met leerlingen? Er zit voor de docent weinig anders op dan elke dag opnieuw hierop te anticiperen.

LANGE TERMIJN

We kunnen de kloof tussen theorie en praktijk ook van de andere kant bekijken: de abstracte complexiteit van onderwijstheorieën staat te ver af van de realiteit van de onderwijspraktijk. Wat moet een docent met de weten-

schap dat motivatie het product is van interesse en succesverwachting? Dat gedrag dat beloond wordt, vaker zal worden vertoond? Deze eeuwige onderwijswetten lijken onbruikbaar als de vraag aan de orde komt waarom leerling x te weinig tijd lijkt te stoppen in het voorbereiden van proefwerk y. Er kan ook geen verklaring aan worden ontleend voor het succes van methode A en het falen van methode B.

In een serie van vier artikelen in het VELON Tijdschrift (2003) over de kloof tussen theorie en praktijk schetsen Bram Lagerwerf en Fred Korthagen hun niveautheorie. Volgens hen is de kennis van docenten georganiseerd op drie niveaus van abstractie: het Gestalt-niveau, het schaniveau en het niveau van de logisch geordende theorie. De gedachte is dat jonge docenten hun kennis vanuit hun beginnende praktijk opbouwen op het laagste

ENNO KEURENTJES

De realiteit van de onderwijspraktijk....

Docent blij met samenwerking onderzoekers.

ENNO KLEURENTIES

abstractieniveau en geleidelijk in de loop van hun carrière hogere abstractieniveaus bereiken. Het duurt dus een tijd voor zij de waarde van abstracte onderwijstheorieën waarderen.

KLOOF GEDICHT

De bedenkers van Expeditie durven, delen, doen hebben zich niet gewaagd aan absolute uitspraken over de kloof tussen theorie en praktijk. Integendeel, zij zien hun project als een poging om de kloof te overbruggen. Daartoe hebben ze vier uitgangspunten geïntroduceerd:

1. Scholen werken aan hun zelf geïnitieerde innovatie.
2. De onderzoeksvraag van de school is uitgangspunt van onderzoek.
3. Scholen selecteren zelf onderzoekers.
4. Er is sprake van een intensieve samenwerking met onderzoekers bij het realiseren van de innovaties.

De vier artikelen over de Expeditiescholen (pagina's 4, 6, 8, en 10) in deze special maken duidelijk hoe de vier principes in de praktijk zijn gerealiseerd. Is de poging van de Expeditie om de kloof te overbruggen tussen theorie en praktijk nu (voorlopig) geslaagd?

Vanwege het sterk schoolgebonden karakter van de onderzoeksprojecten is mijn eerste reactie op deze vraag: 'nee'.

De omstandigheden in scholen maken het ten eerste erg moeilijk om goed gecontroleerd data te verzamelen en vervolgens om de onderzoeksresultaten toepasbaar te maken in andere scholen. Bovendien zijn de afzonderlijke projecten niet ingebed in onderzoeksprogramma's waarin werkelijk aan opbouw van kennis wordt gedaan. Losse onderzoeksprojecten maken ons niet wijzer; uitsluitend een samenhangende en duurzame inspanning van onderzoeksgroepen met een uitgesproken doel brengt ons verder. Kortom: de scholen worden er wel wijzer van, maar onze kennis van het onderwijs groeit er niet door.

Mijn tweede reactie op de vraag is echter: 'ja'. De scholen hebben onderzoekers uitgenodigd om over de kloof heen te springen en binnen de context van de school te onderzoeken hoe de innovatie op gang komt en wordt

uitgevoerd. In feite vormen onderzoekers en docenten samen een *community of learners* waarin de deelnemers elkaar serieus nemen in het proces van kennisontwikkeling, waarin:

- onderzoek doen de methode van kennisontwikkeling is;
- de kernvragen van het curriculum centraal staan;
- een cultuur van onderzoek doen, samenwerken en communiceren wordt beoefend;
- reflectie leidt tot het abstraheren van de concrete onderzoeksresultaten naar de kernvragen van het curriculum en;
- adequate instrumenten aan alle deelnemers van de *community of learners* ten dienste staan.

Tijdens de in augustus in Amsterdam gehouden EARLI 2009 conferentie benadrukten Geert ten Dam en Monique Volman dat in een *community of learners* niet alleen het begrijpen van een probleem centraal staat (kennisontwikkeling door onderzoek), maar ook het gezamenlijk participeren van scholen en onderzoekers in de professionele beroepspraktijk. Wat is de beroepspraktijk in de context van de Expeditie? Enerzijds is dat de praktijk van het onderwijsonderzoek waarin docenten leren te participeren. Zij worden onderzoekers van hun eigen beroepspraktijk en dat is een belangrijke opbrengst van de samenwerking in het project. Anderzijds is het de onderwijspraktijk waarin onderzoekers gaan participeren. Zij leren wat de belangrijke succesfactoren in de beroepspraktijk van het onderwijs zijn. Dat leert hen om hun eigen kennisontwikkelingen in de context van de onderwijspraktijk te plaatsen. Samenvattend: door begrip en participatie worden zowel docenten als onderzoekers in Expeditie durven, delen, doen wijzer.

JUISTE PROPORTIES

Op het eerste gezicht lijkt de kloof tussen theorie en praktijk door de Expeditie niet kleiner te worden, ook al wagen onderzoekers de sprong naar de overkant van de onderwijspraktijk. Maar door participatie in de onderwijspraktijk leren ze wat de echte vragen in het onderwijs zijn. Met die ervaring verrijkt springen ze op zeker moment weer terug naar de andere kant van de kloof. Ze weten intussen beter met welke vragen de onderwijspraktijk worstelt. Dat zal hun blik als onderzoeker blijvend beïnvloeden. Het zal er ook aan bijdragen dat ze in hun verdere onderzoek bijdragen en ervaren, naar het woord van Kurt Lewin, dat niets zo praktisch is als een goede theorie. Een goede en praktisch bruikbare theorie brengt de complexiteit van de werkelijkheid terug tot proporties die onderzoek mogelijk maken en die geen afbreuk doen aan de complexiteit van de werkelijkheid. Het kiezen van de juiste proporties leert de onderzoeker door participatie in de onderwijspraktijk. Een goede en praktisch bruikbare theorie is wel abstract, maar staat niet los van de werkelijkheid. Hetzelfde mogen we verwachten van docenten die participeren in de onderzoekspraktijk. Ook hun blikrichting verandert als ze na afloop van deze ervaring hun praktijk als docent voortzetten. Ook zij zullen ervaren dat niets zo praktisch is als een goede theorie. Zo wordt aan beide zijden van de kloof gebouwd aan bruggen tussen theorie en praktijk van het onderwijs.

didaktief

OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

Deze special over Expeditie durven, delen, doen is gemaakt door het Innovatieproject van de VO-raad en de redactie van Didaktief. Een financiële bijdrage is geleverd door het Innovatieproject van de VO-raad.

Coördinatie:	Monique Marreveld en Maartje Smeets
Auteurs:	Jos Beishuizen, Monique Marreveld, Bea Ros, Monique Volman, Sietske Waslander en Astrid van de Weijenberg
Eindredactie:	Monique Marreveld
Omslagfoto:	Enno Keurentjes, Rob Niemantsverdriet, Kars Tuinder, Vincent van den Hoogen.
Vormgeving:	FIZZ reclame + communicatie

De special is verschenen in Didaktief, januari 2010, en is verkrijgbaar bij de redactie van Didaktief, redactie@didaktief.nl.

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didaktief, Molukkenstraat 200, 1098 TW Amsterdam, tel. 020 – 59 000 99, fax 020 – 59 000 98, www.didaktief.nl.

De redactie dankt de volgende sponsor:

Innovatieproject VO-raad
Postbus 8282
3503 RG Utrecht
Tel 030 – 232 48 00
www.durvendelendoen.nl

